

РОЗДІЛ II. ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 007: 304: 001

Олександр Бухтатий
(Київ)

ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ

У статті досліджуються та аналізуються питання соціальних комунікацій у працях давньогрецьких філософів. Зазначається, що вільний обмін інформацією, який здійснювався громадянами, відсутність державної цензури позитивно впливало на розвиток античної демократії.

Ключові слова: *свобода слова, свобода вираження поглядів, доступ до інформації, комунікація, демократичне врядування.*

Проблема вишукування балансу в питаннях свободи комунікацій та забезпечення збалансованого підходу щодо обмеження таких свобод у тріаді держава-суспільство-індивід порушувалась ще у працях давньогрецьких філософів. Так, Платон (грець. Πλάτων; 428 – 348 до н.е.) зазначив, що мистецтво державного управління – знання прекрасного і корисного; творче знання справедливості в державі [11, с. 618]. Суперечки і дискусії щодо побудови ідеальної моделі політичної системи, яка б згідно з Арістотелем (грець. Αριστοτέλης; 384 – 322 до н.е.) забезпечувала «справедливе погодження цілої держави та узгодження законів з метою досягнення загального блага громадян» [2, с. 88], тобто системи, здатної вибудовувати такі інституції, які б врівноважували різновекторні потреби індивіда та інших громадян, в тому числі щодо індивідуальної свободи на вираження поглядів відіграють надзвичайно важливу роль, активно обговорюються у науковому середовищі й донині.

Очевидно, що питання інституалізації таких категорій як «свобода слова», «свобода вираження поглядів», забезпечення права на доступ до інформації не втрачає своєї актуальності, що забезпечує зв'язок визначеної теми із науковими та практичними завданнями, які сьогодні стоять перед вітчизняною наукою з соціальних комунікацій. На нашу думку, й донині є актуальною потреба у віднайденні чіткої аргументації та логічної доказової бази про взаємозв'язок між рівнем розвитку демократії з усталеними суспільними традиціями, культурними домінантами та існуючими практиками формування системи інформаційних відносин у демократичному суспільстві.

Очевидно, що на всіх етапах розвитку науки з соціальних комунікацій проблеми інституційних змін та практик демократичного врядування не могли не вплинути на культуру інформаційних відносин суб'єктів комунікаційних відносин. Зокрема, Ю. Габермас (нім. Jürgen Habermas) у праці «Філософська суперечка навколо ідеї демократії» наголосив на чинникові взаємодії між інституціалізованим формуванням волі, яке відбувається відповідно до демократичних процедур в рамках утворень, здатних до прийняття рішень і запрограмованих на їх втілення у життя, з одного боку, і, з іншого – незапрограмованими, неформальними високо чуттєвими процесами формування думок завдяки автономним об'єднанням громадян, які не підпорядковуються організації зверху і можуть розгортатися тільки спонтанно, лише в рамках ліберальної демократичної культури [4].

Трансформаційні процеси, які відбуваються в глобальному політичному просторі, супроводжуються змінами політичних та економічних відносин, але незмінним залишається один важливий компонент без якого, як показує історичний досвід, розвиток демократичного суспільства є не можливим в принципі – мова йде про свободу слова та свободи вираження поглядів, на основі яких базується парадигма сучасних загальноновизнаних міжнародних демократичних відносин в інформаційній сфері.

Аналіз наукових досліджень і публікацій, час написання перших з яких сягає VI – V ст. до н. е., розкриває широке поле дослідницької діяльності. Утопічні ідеї Сократа, Платона та Арістотеля неодноразово піднімалися на вістря наукових та політичних дискусій, але, за великим рахунком, більшість з них присвячувалось питанням пошуку ідеального державного устрою, оптимальної політичної системи, виборів, ідеального механізму розподілу влади тощо.

Ми поставили собі за мету з'ясувати роль вільної комунікації серед громадян давньогрецьких держав-полісів, розглянути питання свободи доступу до публічної інформації, а також звернути увагу на цензуру в аспектах вільного вираження поглядів та переконань.

Російський антикознавець Ф.Кессіді досліджуючи питання «грецького чуда» відзначив давньогрецькі традиції пошуку істини у діалогах, полеміці, дискусії. Автор зазначав, що «зовнішнім вираженням внутрішньої свободи греків була їх демократія. Становлення грецької демократії, починаючи з «воєнної демократії» гомерівських часів, потім реформи Солон і Клісфена і, нарешті афінської демократії в «золотий період» Перікла – все це ні що інше, як етапи боротьби демоса грецьких полісів за свободу, завоювання громадянських прав і встановлення демократичного ладу [7, с.16].

Більшість дослідників погоджуються з позицією стосовно того, що демократія визнавала за кожним громадянином свободу слова, право відстоювати ту чи іншу думку, піддавати критиці державні установи і політичних діячів [7, с. 42], водночас аналіз праць найвідоміших давньогрецьких філософів змушує зробити висновок про наявність певних неузгодженостей, що дає підстави визначити коло невирішених раніше частин загальної проблеми, пов'язаної з демократичними традиціями принципів свободи слова та свободи вираження поглядів, яким присвячується означена стаття.

Сучасне позиціонування понять «свобода слова», «свобода вираження поглядів», «вільний доступ до інформації» у більшості європейських держав знайшло відображення у положеннях статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної Урядами-членами Ради Європи від 4 листопада 1950 року, якими визначається право кожного на свободу вираження поглядів. Причому, це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Здійснення цих свобод, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки [9].

Цей постулат має своє відображення у конституційних актах більшості європейських держав та фактично перетворився на синонім демократії.

А рїогї феномен поняття «свободи слова» нерозривно пов'язується з терміном «демократія», яке, в свою чергу, вважається одним з досягнень давньогрецької системи державного управління, родоначальниками якої по праву вважаються давні Афіни у період з 500 до 321 до н.е.

Філософський спадок Сократа (давньогрець. Σωκράτης; біля 469 – 399 до н.е.), його послідовника Платона та учня останнього Арістотеля по праву вважається подарунком історії не тільки для європейської, а й для світової сучасної політичної думки. Як припускає Карен Армстронг (англ. Karen Armstrong) в давньогрецький період народження і розвитку філософії згадані нами філософи дали поштовх розколу між міфом та логосом, які до того часу уявлялись як взаємодоповнюючі початки [3, с. 111].

Потрібно відзначити, що давньогрецькому ареопагу філософів була притаманна здатність до неупереджених висновків не тільки щодо своїх співгромадян, але й очільників та громадян інших держав. Зокрема, Платон пояснював успішність перської держави за царя Кіра (590 – 530 до н.е.) наступними чинниками – «він давав їм можливість публічно виявляти свою розумність, і тому в той час персам все вдавалось завдяки свободі, дружбі та обміну думками» [11, с. 146].

В свою чергу, змальовуючи політичну модель держав на Криті, у Карфагені та Лакедемоні Арістотель зазначає таку їх подібність: «Царі зі старійшинами, коли ті одностайні, виносять або не виносять свої рішення на затвердження народними зборами; а коли між ними незгоди – тоді все вирішує народ. Коли старійшини не дійшли взаємної згоди, тоді вирішальний голос теж належить народові. В таких випадках народне зібрання повноважне не тільки брати до відома їхні постанови, але й обговорювати їх; і кожен з громадян може заперечувати внесені пропозиції, чого ми не спостерігаємо в решті держав» [2, с. 62]. Загалом ідеї Платона та Арістотеля щодо винайдення оптимального державного устрою проникнуті духом раціоналізму, одним з постулатів якого є принцип свободи обміну думок та інформацією.

Я. Гонцяж, досліджуючи питання свободи інформації та виконавчої влади, також не обійшов афінський феномен інформаційної відкритості, з якого зробив висновок, що «демократія працює лише в тому випадку, якщо індивіди поводять себе розумно та раціонально. Умовою

раціональності є існування чесної, неупередженої інформації, яка слугує необхідною основою для прийняття рішення: «як діяти? та в який спосіб» [5, с. 11].

Відзначимо, що Арістотель, в свою чергу, пов'язував феномен виникнення держави саме з фактором вільної комунікації, адже «з-поміж усіх живих істот тільки людина має здатність говорити», та застерігав, що «мова здатна передавати, як щось корисне, так і шкідливе, достоту як і те, що справедливе і несправедливе» [2, с. 17].

Саме поняття «логос» (від давнього. – λόγος), яке одночасно означає і «слово» і «зміст» ввів у вжиток Геракліт Ефеський (давньогрецьк. Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος; біля 577 – 483 до н.е.). Відомі нам тексти про філософську діяльність Сократа зображують її у формі комунікативної взаємодії: діалогів – бесід та спорів. Він вважав життя поза межами діалогу, обговорень та досліджень як таке, що не має сенсу [8, с. 58]. Характерно, що цим інструментом могли користатися не тільки привілейовані верстви, а фактично кожен громадянин. К. Куле (фр. Corinne Coulet), досліджуючи питання функціонування засобів масової інформації в Давній Греції, також відзначає, що «судячи з текстів висловлюватись можна було вільно» [10, с. 32].

Загалом «вільне слово» як політичний інструмент набуло вагомої ваги у давньогрецьких державах-полісах. Укази народних зборів, документи, які регулюють питання державотворення, торговельні та союзницькі угоди з іншими державами-полісами, тобто публічна інформація яка стосувалася життя громади, фіксувалася на камінних стелах, з метою забезпечення широкого інформування громадськості та імплементації принципів верховенства права.

Принцип морально-правового релятивізму, сформований Протагором (давньогрецьк. Πρωταγόρας, 490 – 420 до н.е.), характеризує настрої тієї епохи, а особливо молодого покоління, для якого суспільно-політичні проблеми, питання про закон і право, про їх походження і сутності набули першочергового значення. Зрозуміло, що обговорення проблем закону і права легко перекладалось на обговорення традицій, релігійних та моральних устоїв суспільства, які також ставали предметом критичного аналізу. Навколо цього відбувався обмін думками, викали гострі дискусії [8, с. 45].

Ф. Кессіді відзначав, що «за законами афінської демократії кожен громадянин користувався повною свободою слова і такою ж свободою законодавчої ініціативи. Кожен громадянин мав право піддавати критиці посадових осіб та існуючі порядки, міг поставити на обговорення народних зборів проект нового закону і порушити клопотання про відміну існуючого або застарілого, виступити з пропозицією та запитом» [8, с. 41].

Французька дослідниця К.Куле вважає, що публічні написи однозначно сприймалися, в усякому випадку з другої половини V ст. до н. е. як інститут пов'язаний з демократичною практикою. В демократичних полісах ті хто інформував, та ті кого інформували були одними ж і тими самими особами, оскільки оприлюднювалось те, за що голосували збори, які склалися із сукупності громадян. В цьому випадку прозорість була повною, а зв'язок між демократією і публічністю законів і рішень – беззаперечним [10, с. 104-105].

Про надзвичайну важливість питання вільного вираження думок свідчать факти про трагічний судовий процес над одним з найбільш відомих філософів давньогрецького періоду Сократом. Парадоксально, але на перший погляд складається враження, що людина, яка все життя стояла на позиціях свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань, та яка відстоювала необхідність поєднання принципів справедливості держави як суспільного обов'язку та дотримання законів кожним громадянином як індивідуального обов'язку, стала жертвою своєї відкритості та справи захисту громадянських позицій саме у період встановлення в Афінах демократичного врядування. Водночас поведінка філософа на суді, його відмова від сплати штрафу та ігнорування всіх пропозицій щодо організації його втечі від смертної кари свідчить про глибоке переконання у правоті свого вчення, суть якого полягає у втіленні у практику суспільних відносин принципу верховенства закону, настанови громадянам, що удосконалення та самопізнання є благом, а не злом.

Навпаки, злом Сократ вважав інтелектуальний занепад, до якого наближалась афінська демократія. Зокрема, філософ порадив громадянам Афін «не затикати рота іншим, а самим намагатися бути якомога кращими» [8, с. 185].

На перший погляд може скластися враження, що конструкт свободи слова в Давній Греції розвивався за певними лінійними законами разом із розвитком комунікативних технологій та демократією. Адже, без «мистецтва жити суспільством будь-яка спроба об'єднатися буде марною, простої комунікації за посередництвом мови буде недостатньо для виникнення справжнього

суспільства. Потрібні соціальні зв'язки, засновані на етиці, що дозволяє не переходити певні межі [10, с. 88]». Трагічний фінал судового процесу над Сократом, який відбувся саме після відновлення демократичного устрою в Афінах, свідчить про нелінійність у питаннях свободи слова. На нашу думку, винесений філософу вирок потрібно розглядати як чи не перший прояв цензури у демократичному державотворенні.

Тому більш доречно, на нашу думку, буде застосовувати концепт циклічного підходу до пізнання історичного процесу, через призму якого державотворення розглядається як складна конфігурація співіснуючих, або постійно змінюючих одна одну у часі парадигм інформаційних відносин.

Загальний принцип такого підходу – полягає у циклічності історичного процесу. Розвиток окремих держав, сфер – політики, культури, релігії, економіки розглядається як певні ритми і цикли. Арістотель у «Політиці», навів такий опис циклів зміни форм правління у давньогрецьких державах-полісах, зазначав, що «коли ж згодом знайшлося багато осіб, однаково звитязних, вони, не терплячи більше влади однієї особи, взялися вишукувати певну загальну форму правління і встановили політію. Після того як через моральне зіпсуття такі особи почали збагачуватися за рахунок суспільних коштів, можна повірити, що з політії виникли (в той чи інший спосіб) олігархії, де головне значення надавалося багатству. З них (олігархій) виникли тиранії. Далі з тиранії виникла демократія, де, однак, влада переходила до порівняно невеликої кількості осіб» [2, с. 94]. Філософ, ґрунтуючись на порівняно нетривалому історичному періоді давньогрецького державотворення, фактично сформулював принципи циклічності зміни форм політичного устрою держави. Відзначимо, що дещо схожі принципи трансформації сучасних політичних моделей пропонуються американськими політологами С. Хантінгтоном у праці «Третя хвиля: Демократизація наприкінці ХХ сторіччя» та Р.Далем у праці «Демократія та її критики».

Фактично «народження давньогрецької демократії пов'язано зі становленням полісів (VIII – VII ст. до н.е.) та боротьбою демосу проти панування родової аристократії. У VII ст. до н.е. (а конкретно в Афінах у 621 році до н.е.) ця боротьба призвела до видання писаних законів, до запису звичаєвого (неписаного) права, яке до цього родова знать трактувала на власний розсуд та відповідно здійснювала правосуддя» [8, с. 43]. Але, на наш погляд, відбулася не лише зміна у системі правовідносин, а й відбулися процеси формування нової функції держави – комунікаційної. Здавалось, за своєю суттю незначна подія, яка полягала у розміщенні текстів законів у публічних місцях, мала більш важливі, ніж обмеження прав олігархів, наслідки: вона внесла радикальні зміни у суспільну правосвідомість та започаткувала новий напрямок у державотворенні – реалізації комунікаційної функції держави.

В свою чергу К. Куле точно відмітила існування за часів Давньої Греції чіткої відмінності між «олігархічною» Спартою та «демократичними» Афінами. Так, хоча «в Спарті писемність була розповсюджена не гірше, ніж в інших містах. Офіційні особи обмінювались листами та повідомленнями. Міжнародні угоди, як і в інших полісах, висікались на камінні. Але від публічних написів ця держава демонстративно відмовилась: у неї не було писемних законів, вона не оприлюднювала списки громадян» [10, с. 103-104]. Характеризуючи реформу засновника «прабатьківської» демократії Солон Арістотель відзначає, що «Солон був чудовим законодавцем: він знищив в Афінах олігархію, яка поводитись надто зухвало; визволив від рабства простий народ і поновив демократію, встановлену колись предками; ... Солон надав простолюдності тільки найнеобхідніші повноваження: обирати посадових осіб і вимагати від них звіту» [2, с. 63-64].

На нашу думку, ще одним доказом щодо існування в Давній Греції практики вільного вираження своїх поглядів та переконань є «Риторика» Арістотеля, в якій автор зазначив, що «всім у певній мірі доводиться як розбирати, так і підтримувати якусь думку, як виправдовуватись, так і звинувачувати. В цих випадках одні вчиняють випадково, інші діють відповідно до своїх здібностей, розвинутих звичками» [1, с. 744-745].

Підтвердженням високого рівня поширення писемності, як засобу комунікації та державотворення, у давніх греків є запропонована Платоном у «Законах» ідея механізму виборів [11, с. 203]. Крім того, Платон запевняв, що «в державах є багато писань і записаних творів, різними людьми; в тому числі писання і твори законодавців» [11, с. 312].

Трансформуючи цю історичну подію на нашу дійсність можна припустити, що саме створення публічної інформації стало поштовхом до народження давньогрецької моделі демократії та комунікаційної функції держави. Записані закони розміщувались «в самому серці

полісу, в місцях, де кожен міг би з ними звіритись: в пританії або у великих святилищах. Так, в другій половині VII ст. до н.е. на стінах храму Аполона Піфійського були викарбування перші закони. Потрібно відзначити, що помешкання бога є публічним місцем: тексти законів і указів завжди викарбувані у найбільш доступній частині храму» [10, с. 45].

Розглядаючи питання свободи слова та свободи вираження поглядів і переконань у творах давньогрецьких філософів не можна оминати питання ще однієї складової інформаційної функції держави, а саме контролю за інформацією, або – «цензури»? Чи існувала взагалі в давньогрецькій практиці державотворення таке поняття як цензура? Якщо так, то у яких сферах суспільної комунікації давньогрецької держави-полісу?

Аналіз філософських праць та історичних свідчень, які дійшли до нас з глибини тисячоліть, дає підстави визначити давньогрецький поліс як простір вільних комунікацій. Святилища, агора, театр, гімназія, а також місця політичних комунікацій: збори, ради, суди, державні органи – формували простір для здійснення комунікацій, а мова та писемність – інструменти та технології цих комунікацій. Для забезпечення неупередженого розгляду зазначеного питання потрібно дати визначення явищу «цензура». У сучасному розумінні це поняття може включати в себе широке коло суб'єктів, здатних здійснювати функції цензури, та об'єктів цензурування, водночас, зважаючи на звуженість тематики ми будемо розглядати цензуру як перешкодження певного державного органу поширенню певної інформації серед громадян.

Відповідь на питання чи існувала така практика в еллінських державах ми можемо дати проаналізувавши тогочасні філософські праці. Зокрема, у «Політиці» Арістотель окреслив перелік необхідних державних інституцій, які «відають таким колом діяльності: релігійною, військовою, фінансовою, наглядацькою (за міським майном, самим містом, міським портом та краєм). А ще судовою, куди входять записи угод, виконання вироків, ув'язнення, далі – контролю, куди відносять звітність, ревізію та перевірку діяльності посадових осіб, і, нарешті, законодавчою – щодо державних справ» [2, с. 179]. Філософ зазначив, що такий перелік інституцій притаманний тим державам, де панує мир і спокій та не наділяв державу жодними функціями щодо контролю за інформацією чи комунікацією, а тому і не вбачав необхідності у створенні відповідних інституцій.

Водночас «клерикально» відмінною була позиція Платона. Аналіз Платонівських думок щодо шляхів, методів та інструментів побудови ідеальної держави, які були викладені у «Законах» дає підстави стверджувати, що цей давньогрецький філософ не тільки не вбачав позитиву у становленні демократичної моделі державного устрою, а й наголошував на необхідності державного регулювання інформаційних відносин, зокрема у сфері релігії та мистецтва. Фактично у «Законах» Платона мова йде про необхідність здійсненні цензури, визначеними державними органами.

Джордж Г. Себайн та Томас Л. Торсон відзначили, що Платонівське управління релігією поширювалося на контроль за моральною поведінкою громадян. «Закони» завершуються думкою, яка цілковито суперечить поглядам, що їх досі дотримувався Платон. На кількох останніх сторінках «Законів» він додає до держави ще один інститут, про який майже не згадував раніше і який не тільки не пов'язується з іншими інститутами, а й суперечить задуму про державу, в якій верховодить закон. Цей інститут Платон називає Темною Радою, яка зовсім не підвладна законам, їй надане право контролювати всі офіційні інституції держави й керувати ними [12, с. 105].

Фактично цією тезою Платон заперечив, можливо й утопічні на той час, складові ідеали еллінської демократії, які вперше задекларували ідеали свободи слова та свободи вираження поглядів, які врешті знайшли широке міжнародне визнання лише в середині XX сторіччя, лише після зіткнення у світовій війні двох тоталітарних режимів, жертвами яких стали десятки мільйонів громадян. Сподівання давньогрецького філософа на ефективність діяльності різноманітних «таємних рад», метою яких є визначення «якості» релігійних порядків, театральних вистав та творів поетів, довели свою неспроможність. Більш того, на нашу думку, саме свобода слова та свобода вираження поглядів стала тими рушійними силами, які дали поштовх до утворення феномену «грецького чуда» та еллінської демократії.

Арістотель також дотримувався поглядів про помилковість ідей Платона щодо необхідності досягнення надмірної єдності в державі. Зокрема, Арістотель надавав своє визначення поняттю «етика», що в його розумінні означало життєву мудрість; етика – це вчення про моральність, про прищеплення людині діяльно-вольових, духовних якостей, необхідних їй в першу чергу для

суспільного життя, а вже потім в особистому; вона вчить практичним правилам поведінки і стилю життя окремого індивіда, водночас не перетворюючись в наслідок цього на індивідуалістичну етику [7, с. 134].

На нашу думку, Платон, запропонувавши встановити жорсткий державний контроль як щодо питань релігійних, так і стосовно мистецтва, виразив зневіру в те, що дало змогу утворити феномен давньогрецької демократії – свободу особистості, зокрема у вираженні своїх поглядів та переконань. Але саме свобода і право кожного самостійно визначати свою позицію та брати участь у вирішеннях як питань суспільно-політичних, так і щодо творів мистецтва є тим каталізатором, який дозволяє винайти оптимум у суспільстві.

Створюючи алгоритм побудови ідеальної держави Платон давав прогресивні поради щодо формування судової системи, організації виборів органів влади та забезпечення контролю за її діяльністю, але, водночас, виявив закомплексованість та клерикалізм у питаннях свободи вираження поглядів «вільними громадянами ідеальної держави».

Разом з тим, якщо поставити питання чому у творах Арістотеля практично не розглядається проблематика свободи слова та свободи вираження поглядів, то, на нашу думку, відповідь криється в самому дусі та ідеї тих творів, які ґрунтуються саме на унікальній фундаментальній основі, збудованій на принципах свободи особистості в «справедливій державі». Іншими словами Арістотель не розглядає проблему свободи слова, бо такої проблеми для нього не існувало у сучасному розумінні цього значення. Свобода вираження свої думок вважалася природним правом громадянина. Крім того, однозначною є позиція Арістотеля стосовно недоцільності обмежувати ці свободи, адже «користуватися словом більш притаманно людській природі, аніж користування тілом. Якщо ж хтось скаже, що людина несправедливо користується цією здатністю слова, може зробити багато шкоди, то це зауваження можна однаково віднести до всіх благ, виключаючи добродійність, і переважно до всіх, які найбільш корисні, як наприклад, до сили, здоров'я, багатства, воєначальству: людина, користуючись цими благами, як належить, може принести багато користі, а – несправедливо – багато, дуже багато шкоди» [1, с. 750]. Арістотель відзначав, що запропоновані Платоном заходи щодо подолання соціального зла (розколу суспільства на ґрунті релігійних вірувань, театральних майданчиків чи у віршах поетів) можуть призвести до негативних результатів, абсолютно протилежних ніж ті, які очікувалися.

Єдиним неприпустимим аспектом у здійсненні соціальних комунікацій Арістотель вважав «лихослів'я», викорінення якого вбачав у досить простому заході «нехай буде один закон для всіх, а саме такий: нехай ніхто нікого не лихословить» [11, с. 400]. Філософ вважав, що висміювання дозволяється, але лише в тому випадку, якщо воно відбувається без гніву, як забава. В іншому випадку його буде визнано негідним громадянином та порушенням законів [11, с. 401]. «Особливо не допускаймо лихослів'я в середовищі молоді: треба, щоб вони не говорили самі й не чули від інших чогось подібного» [2, с. 211]. Найвищою мірою покарання за лихослів'я, на думку філософа, могло бути позбавлення громадянських прав, «бо такі провини притаманні тільки рабам і не сумісні з гідністю вільно народженої людини» [там само].

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що ідеї давньогрецьких філософів не були відірваними від об'єктивної реальності. Незважаючи на вкрай ідеалізований характер деяких з них, більшість все ж мають реальне підґрунтя, що спирається на існуючу практику побудови демократичного суспільства. За великим рахунком, ці ідеї вже в ті далекі часи вийшли за рамки свого історичного періоду і вказали вектор розвитку науки з соціальних комунікацій на тисячоліття вперед, в тому числі в аспектах формування та реалізації державної комунікаційної політики. Сьогодні ми маємо всі підстави стверджувати про існування певних закономірностей і циклічної трансформації науки з соціальних комунікацій в процесах суспільно-історичного розвитку. Зокрема, В. Різун влучно зазначив, що «соціальна комунікація тримається не тільки на морально-етичних засадах, а й має звичаєву та правову основу» [12]. Таким чином, впровадження у практику державного управління загальноновизнаних демократичних принципів свободи слова, свободи вираження поглядів та переконань, відкритість інформації про діяльність державних органів (якщо це не суперечить принципам національної безпеки) дає підстави висунути гіпотезу про необхідність скорочення контролюючих функцій держави у сфері соціальних комунікацій й трансформації їх у якісно новий рівень, заснований на приматі свободи слова та свободи вираження поглядів.

Перспективи подальшого здійснення дослідження ґрунтуються на сучасних комунікаційних процесах, ідея, яких полягає в усвідомленні суспільством радикальної різниці між владою, яка

народжується в процесі вільних соціальних комунікації, та владою розвинутою командно-адміністративними методами. В діяльності сучасного політичного суспільства зустрічаються і перехрещуються два протилежних процеси: з одного боку, комунікативне формування легітимної влади, яка утворюється у вільній комунікації, а з іншої – таке забезпечення легітимності через політичну систему, за допомогою якої адміністративна влада намагається скеровувати політичні комунікації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэзия. Категории. / Аристотель. – Мн.: Литература, 1998. – 1392 с.
2. Арістотель. Політика / Арістотель; [пер. з давньогр. О. Кислюка]. – К.: Основи, 2003. – 239 с.
3. Армстронг Л. Краткая история мифа / Карен Армстронг; [пер. с англ. А. Блейз]. – М.: Открытый мир, 2005. – 160 с.
4. Габермас Ю. Философский спор вокруг идеи демократии: [Электронный ресурс] / Ю. Габермас – Режим доступа: <http://kant.narod.ru/habermas.htm>
5. Гонцяж Я. Свобода інформації та виконавча гілка влади: правові норми. Інституції. Процедури / Я. Гонцяж, Н. Гнидюк. – К.: Міленіум, 2002. – 240 с.
6. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль; [пер. с англ. М.В.Ильина]. – М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2003. – 576 с.
7. Кессиди Ф. К истокам греческой мысли / Феохар Кессиди. – СПб.: Алетейя, 2001. – 278 с.
8. Кессиди Ф. Сократ / Ф. Х. Кессиди. – М.: Мысль, 1976. – 198 с.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод / Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – ст. 2371.
10. Куле К. СМІ в Древней Греции: сочинения, речи, разыскания, путешествия ... / Коринн Куле; [пер. с фр. С. Кулланды]. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 256 с.
11. Платон. Законы / Платон; [пер. с древнегреч. А. Лосева, В. Асмуса, А. Годи]. – М.: Издательство “Мысль”, 1999. – 832 с.
12. Різун В. Поняття соціальних комунікацій [Електронний ресурс] // Комунікація. — К.: Інститут журналістики. – 2010. – Режим доступу: http://issuu.com/the_communication/docs/issuu_1
13. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / Джордж Г. Себайн, Томас Л. Торсон ; [пер. з англ.] – К.: Основи, 1997. – 838 с.

REFERENCES

1. Aristotel. Etika. Politika. Ritorika. Poeziya. Kategorii. / Aristotel. – Mn.: Literatura, 1998. – 1392 s.
2. Aristotel. Polityka / Aristotel; [per. z davnogr. O. Kysliuka]. – K.: Osnovy, 2003. – 239 s.
3. Armstrong L. Kratkaya istoriya mifa / Karen Armstrong; [per. s angl. A. Bleyz]. – M.: Otkrytyy mir, 2005. – 160 s.
4. Gabermas Yu. Filosofskiy spor vokrug idei demokratii: [Elektronnyy resurs] / Yu. Gabermas – Rezhim dostupa: <http://kant.narod.ru/habermas.htm>
5. Hontsiyazh Ya. Svoboda informatsii ta vykonavcha hilka vlady: pravovi normy. Instytutsii. Protsedury / Ya. Hontsiyazh, N. Hnydiuk. – K.: Milenimum, 2002. – 240 s.
6. Dal R. Demokratiya i ee kritiki / R. Dal; [per. s angl. M.V.Ilina]. – M.: «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), 2003. – 576 s.
7. Kessidi F. K istokam grecheskoy mysli / Feokhar Kessidi. – SPb.: Aleteyya, 2001. – 278 s.
8. Kessidi F. Sokrat / F. Kh. Kessidi. – M.: Mysl, 1976. – 198 s.
9. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod / Ofitsiyniy visnyk Ukrainy. – 2006. – № 32. – st. 2371.
10. Kule K. SMI v Drevney Gretsii: sochineniya, rechi, razyskaniya, putishestviya ... / Korinn Kule; [per. s fr. S. Kullandy]. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2004. – 256 s.
11. Platon. Zakony / Platon; [per. s drevnegrech. A. Loseva, V. Asmusa, A. Godi]. – M.: Izdatelstvo «Mysl», 1999. – 832 s.
12. Rizun V. Poniattia sotsialnykh komunikatsii [Elektronnyy resurs] // Komunikatsiia. — K.: Instytut zhurnalistyky. – 2010. – Rezhym dostupu: http://issuu.com/the_communication/docs/issuu_1
13. Sebain Dzhordzh H., Torson Tomas L. Istoriya politychnoi dumky / Dzhordzh H. Sebain, Tomas L. Torson ; [per. z anhl.] – K.: Osnovy, 1997. – 838 s.

Бухтатый А. Вопросы социальных коммуникаций в древнегреческом философском наследии.

В статье исследуются и анализируются вопросы социальных коммуникаций в трудах древнегреческих философов. Указывается, что свободный обмен информацией, который осуществлялся гражданами, отсутствие государственной цензуры положительно влияло на развитие античной

демократии.

Ключевые слова: свобода слова, свобода выражения взглядов, доступ к информации, коммуникация, демократическое управление.

Bukhtatyi O. Matters of social communications in classical greek philosophical heritage.

The article examines and analyzes the issues of social communications in the writings of Classical Greek philosophers. It is noted that the free flow of information which is committed by citizens, the absence of state censorship positively influenced the antique democracy development.

Keywords: freedom of speech, freedom of expression, access to information, communication, democratic governance.

Одержано 17.10.2016

УДК 614.1: [61.061.2 (477.74) «1850/1900»

Надія Коцур
(Перейслав-Хмельницький)

**САНІТАРНА СТАТИСТИКА ТА ПРОФІЛАКТИКА ІНФЕКЦІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ
У ДІЯЛЬНОСТІ ОДЕСЬКИХ МЕДИЧНИХ ТОВАРИСТВ (ДРУГА ПОЛОВИНА
XIX СТОЛІТТЯ)**

У статті висвітлюється санітарно-протиепідемічна діяльність медичних товариств м. Одеси у другій половині XIX ст. Розкривається вагомий внесок Одеського товариства лікарів у розвиток і вдосконалення санітарної статистики, розробку науково-теоретичних засад епідеміології, гігієни, санітарії та бактеріології, впровадженні їх у лікарську практику. З'ясовано, що провідні вчені, лікарі провели велику організаційну і санітарно-освітню роботу щодо подолання епідемії холери, натуральної віспи.

Встановлено, що питання профілактики інфекційних захворювань та поліпшення санітарного стану міста і його околиць постійно перебувало в полі зору Товариства російських лікарів в Одесі та Російського товариства охорони народного здоров'я.

Одеське військово-санітарне товариство на своїх засіданнях розглядало широке коло проблем військової гігієни, боротьби з інфекційними хворобами у військах.

Ключові слова: Одеське товариство лікарів, санітарна статистика, холера, натуральна віспа, епідемії, профілактика, епідеміологія, гігієна, санітарія, Товариство російських лікарів, Російське товариство охорони народного здоров'я, Одеське військово-санітарне товариство.

Особливістю другої половини XIX століття було створення чисельних медичних товариств, які слугували проміжною ланкою між лікарями-практиками та професорами медичних факультетів університетів.

У другій половині XIX ст. в Одесі було створено низку медичних товариств. Серед них одним із найвагоміших у науковому і практичному відношенні товариств у Російській імперії було Одеське товариство лікарів, засноване в 1849 р. У цей період в Одесі працювало багато талановитих лікарів, вчених, які сприяли розробці наукових і практичних засад епідеміології, бактеріології, гігієни та санітарії. Поряд з науковою та лікарською діяльністю, вони приймали активну участь в таких медичних товариствах, як Товариство російських лікарів в Одесі (засноване 1894 р.), Російське товариство охорони народного здоров'я, одеський відділ якого було засновано в 1899 р. за ініціативою професора М.Ф.Гамалії, військово-санітарне товариство (засноване в 1886 р.).

Аналіз історіографічних розвідок із зазначеної проблеми показав, що у наукових публікаціях В.С. Савчука [13; 14] та К.К. Васильєва [1; 2; 3] містяться відомості стосовно створення та діяльності Одеського товариства лікарів. Упродовж останніх десятиліть деякі аспекти діяльності Одеського товариства лікарів висвітлені в публікаціях А.П. Жук [4], С.П. Рудої [12], Н.І. Коцур [5; 6]. Водночас у цих публікаціях містяться фрагментарні відомості про санітарно-протиепідемічну діяльність інших медичних товариств м. Одеси у другій половині XIX ст.